

Ο λαϊκός πολιτισμός και η ναυτική παράδοση του Αιγαίου

Πολιτιστική Κληρονομιά / Ναυπηγική Τέχνη
Εκπαίδευση, Τέχνες & Νέες Τεχνολογίες / Ορθοδοξία & Ναυτική παράδοση
Λαϊκός πολιτισμός & Ναυτική Παράδοση

Επιμέλεια: Μαρία Γκασούκα - Αλέξανδρος Καπανιάρης

Εκδοτική Δημητριάδος

ΜΙΣΘΗΤΩΝ ΚΙΒΩΤΟΣ
ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΣΦΙΞΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΤΙΚΟΥ ΔΙΟΦΕΙΜΑΤΟΣ

Η Μαγνησία και ειδικότερα η περιοχή του Ανατολικού Πηλίου με τα περίφημα «Ζαγοριανά Καράβια», ο Βόλος, το Τρίκερι, η Σκόπελος και η Σκιάθος έχει μακρά κι ενδιαφέρουσα ιστορία στον τομέα της ναυτιλίας, αλλά και της ναυπηγικής, μέρος της ευρύτερης σχετικής αιγαιοπελαγίτικης ιστορίας.

Αυτή η μοναδική κληρονομιά του πολιτισμού της θάλασσας του Αιγαίου, διερευνήθηκε το 2015 στο πλαίσιο του θεματικού έτους «Μάγνητες και ο πολιτισμός της θάλασσας» από το φορέα της Ιεράς Μητρόπολης Δημητριάδος & Αλμυρού «Μαγνήτων Κιβωτός», για τη διάσωση του πολιτιστικού αποθέματος έχοντας ως παραδοτέα πολλές δράσεις και εκδηλώσεις.

Επιμέλεια:

Μαρία Γκασούκα,
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
του Τμήματος Προσχολικής
Αγωγής & Εκπαιδευτικού
Σχεδιασμού Πανεπιστημίου
Αιγαίου.

Αλέξανδρος Καπανιάρης,
Διδάκτωρ του Τμήματος
Προσχολικής Αγωγής
& Εκπαιδευτικού
Σχεδιασμού Πανεπιστημίου
Αιγαίου.

Ο λαϊκός πολιτισμός και η ναυτική παράδοση του Αιγαίου

Πολιτιστική Κληρονομιά
Ναυπηγική Τέχνη
Εκπαίδευση, Τέχνες & Νέες Τεχνολογίες
Ορθοδοξία & Ναυτική παράδοση
Λαϊκός πολιτισμός, Ορθοδοξία και Ναυτική Παράδοση

Επιμέλεια έκδοσης:
Μαρία Γκασούκα
Αλέξανδρος Καπανιάρης

Εκδοτική Δημητριάδος

Βόλος 2017

ΜΑΓΝΗΤΩΝ ΚΙΒΩΤΟΣ
ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΝΑΣΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΤΙΚΟΥ ΛΙΘΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Έτος Ιδρύσεως 2014
Φ.Ε.Κ. 1947, 18 Ιουλίου 2014
(τεύχος Β')

Γραφεία – Διεύθυνση:
Συνεδριακό Κέντρο Θεσσαλίας
Μελισσιάτικα Ν. Ιωνίας
Μαγνησίας, Βόλος, 38001
Τηλ: 2421 0 93508, 93501
Fax: 2421 0 47405
URL: <http://www.magniton-kivotos.gr>
email: magniton2014@gmail.com

Εκδόσεις: Εκδοτική Δημητριάδος

ISBN: 978-618-82650-4-2

Χρονολογία έκδοσης: Ιούνιος 2017

Τμήμα έκδοσης – Μελετών
Ακαδημίας Λαϊκού Πολιτισμού
& Τοπικής Ιστορίας
(Μαγνήτων Κιβωτός)

Σειρά: Λαϊκός Πολιτισμός
& Τοπική Ιστορία
Διεύθυνση:
Δρ Αλέξανδρος Γ. Καπανιάρης

Επιμέλεια έκδοσης:
Μαρία Γκασούκα,
Αλέξανδρος Καπανιάρης

Φιλολογική επιμέλεια:
Σοφία Ξυνογαλά

Καλλιτεχνική επιμέλεια:
Σοφία Τζήμα

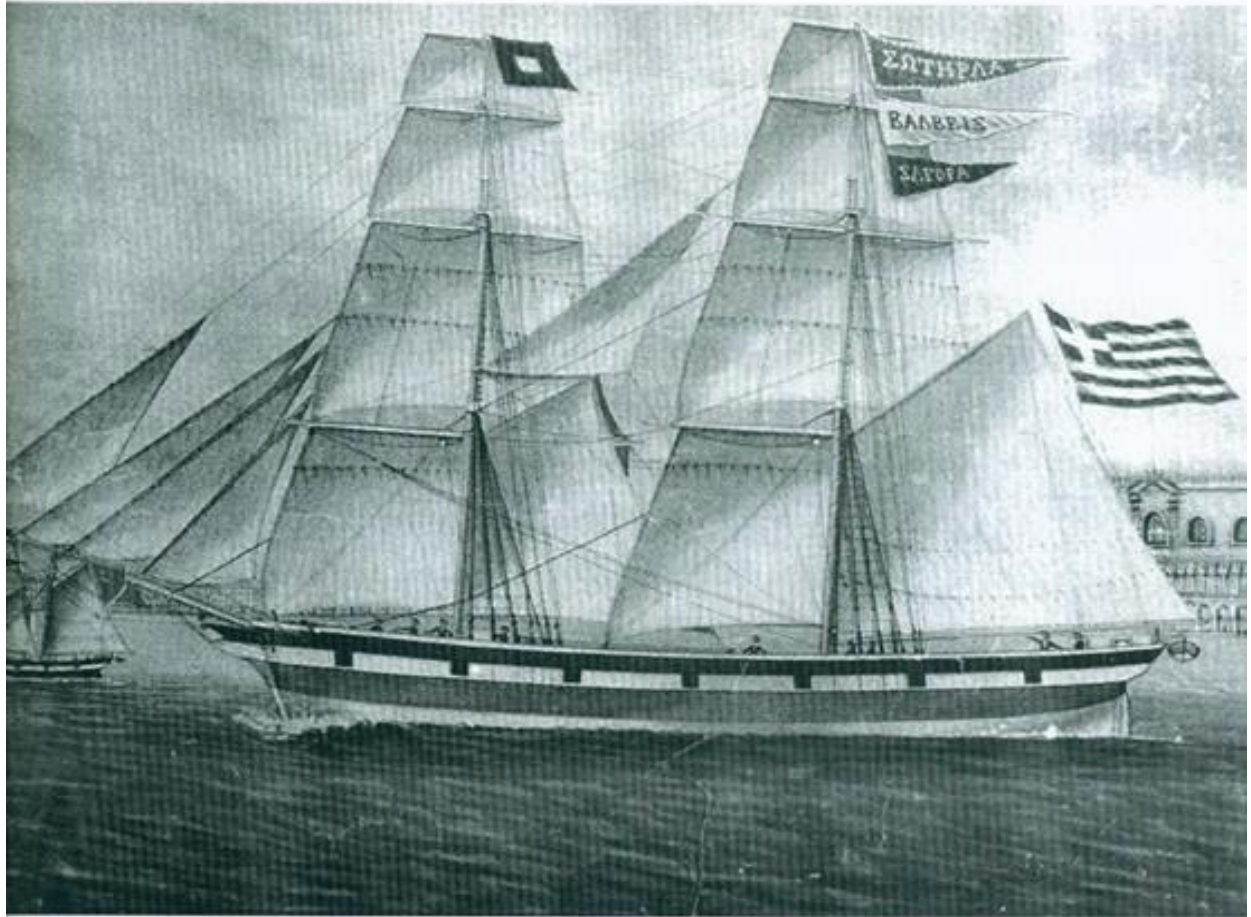
Εκτύπωση:
Γραφικές Τέχνες «ΠΑΛΜΟΣ»

Φωτογραφία εξώφυλλου:
Πετρελαιοκίνητον:
Άγιος Φίλιππος, Κωνσταντίνου
Στάμου και Υιών, 1929, έργο του
Κ. ΜΠΕΤΑ, συλλογή του Ιωάννη
Α. Πολίτη.
Φωτογραφία: Βαγγέλης Τσιάμης.

Φωτογραφία οπισθόφυλλου:
Το εγχάρακτο ασημένιο караβάκι
που κοσμεί το οπισθόφυλλο είναι
τάμα ναυτικών, το οποίο βρέθηκε
στη συλλογή του Οικουμενικού
Πατριάρχη Καλλινίκου του Γ'
εκ Ζαγοράς. Συλλογή: Δημόσια
Ιστορική Βιβλιοθήκη Ζαγοράς.
Φωτογραφία: Βαγγέλης Τσιάμης.

Φωτογραφίες διακοσμητικών
θεμάτων:
Συλλογή: Ν. Α. Χριστόπουλος
(ιδιοκτησίας Γ. Καρταπάνη)

Η παρούσα έκδοση
πραγματοποιήθηκε με την
οικονομική στήριξη του
Οργανισμού Λιμένος Βόλου.

/ Περιεχόμενα /

- Χαιρετισμός του Μητροπολίτη Δημητριάδος & Αλμυρού κ. Ιγνατίου, Προέδρου του φορέα «Μαγνήτων Κιβωτός, για τη διάσωση του πολιτιστικού αποθέματος»... 7
- Χαιρετισμός του Προέδρου και Διευθύνοντος Συμβούλου του Οργανισμού Λιμένα Βόλου Θρασύβουλου Σταυριδόπουλου..... 9
- Εισαγωγικό σημείωμα επιμελήτριας και επιμελητή..... 10

Ενότητα Α': Πολιτιστική Κληρονομιά

- Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά: Η Μαγνησία στο Αρχείο Καταγραφής Προφορικών Μαρτυριών του Μουσείου Ναυπηγικών και Ναυτικών Τεχνών του Αιγαίου. Κωνσταντίνος Δαμιανίδης..... 19
- Δημόσιες Πολιτικές για την Προστασία και την Ανάδειξη της Παραδοσιακής Ξυλοναυπηγικής Τέχνης. Απολογισμός και Προοπτικές. Γιάννης Ν. Δρίνης..... 29
- Νέος Λιμενοδείκτης του Νικολάου Κοτσοβίλλη: Ένα navigator από χαρτί! Αλέξανδρος Γ. Καπανιάρης - Νικόλαος Απ. Μανίνης..... 39
- Πανελλήνια Συνέδρια Ναυτικών Μουσείων 1996-2014: Συμπεράσματα για τη διαχείριση της ελληνικής ναυτικής κληρονομιάς και παράδοσης από μουσειακούς οργανισμούς. Αναστασία Αναγνωστοπούλου-Παλούμπη..... 61

Ενότητα Β': Ναυπηγική τέχνη

- Τα συμφωνητικά κατασκευής πλοίων ως πηγή πληροφοριών για τη λειτουργία του ναυπηγείου της Χώρας Σκοπέλου τον 19ο αι. Πρεσβύτερος Κωνσταντίνος Ν. Καλλιανός..... 79
- Η αναβίωση της παραδοσιακής ναυπηγικής τέχνης στη Σκόπελο. Γιώργος Τζαβάρας - Κωστής Κοσύφης..... 89
- Σκιάθος: Δύο Αιώνες Ναυπηγικής και Ναυτικής Παράδοσης. Γιάννης Παρίσης..... 107
- Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης – Ξύλινα αλιευτικά σκάφη: 12500-0. Νίκος Καβαλλιέρος..... 115

Ενότητα Γ': Εκπαίδευση, Τέχνες & Νέες Τεχνολογίες

- Σχεδιασμός εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τον λαϊκό πολιτισμό και τη ναυτική παράδοση: Δημιουργώντας έντυπο και ψηφιακό υλικό.

Μαρία Γκασούκα - Αλέξανδρος Καπανιάρης..... 121

- Η περιπέτεια, το ταξίδι και το πένθος, από τον Χαλεπά στον Ντε Κίρικο και από τη Θάλασσα των Αργοναυτών στο Αιγαίο που έγινε σήμερα υγρό νεκροταφείο: σκέψεις για τη δύναμη αλλά και την αδυναμία της τέχνης και του πολιτισμού.

Μάνος Στεφανίδης..... 159

Ενότητα Δ': Ορθοδοξία και ναυτική παράδοση

-«Θαλάσσης “απεικονίσεις” εν ήχω φωνής» - Η θάλασσα και ο κόσμος της στην ορθόδοξη υμνογραφία και την ψαλτική μελοποιία.

Κωνσταντίνος Χαριλ. Καραγκούνης..... 167

- Ακτιδογραφήματα πλοίων, μια προσέγγιση του θέματος με αφορμή τον Άγιο Νικόλαο στα Κανάλια της Μαγνησίας.

Κατερίνα Δελούκα..... 183

- Χαράγματα ιστιοφόρων και κωπήλατων πλοίων στο ιερό της Μονής Αγίου Νικολάου Γαλατάκη βόρειας Εύβοιας.

Γιάννης Φαφούτης..... 195

Ενότητα Ε': Λαϊκός πολιτισμός και ναυτική παράδοση

-Ο άγιος Νικόλαος στον λαϊκό βίο και πολιτισμό.

Ευάγγελος Καραμανές..... 211

-Θάλασσα με τα καράβια. Συμβολή στη θαλασσινή λαογραφία.

Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη..... 225

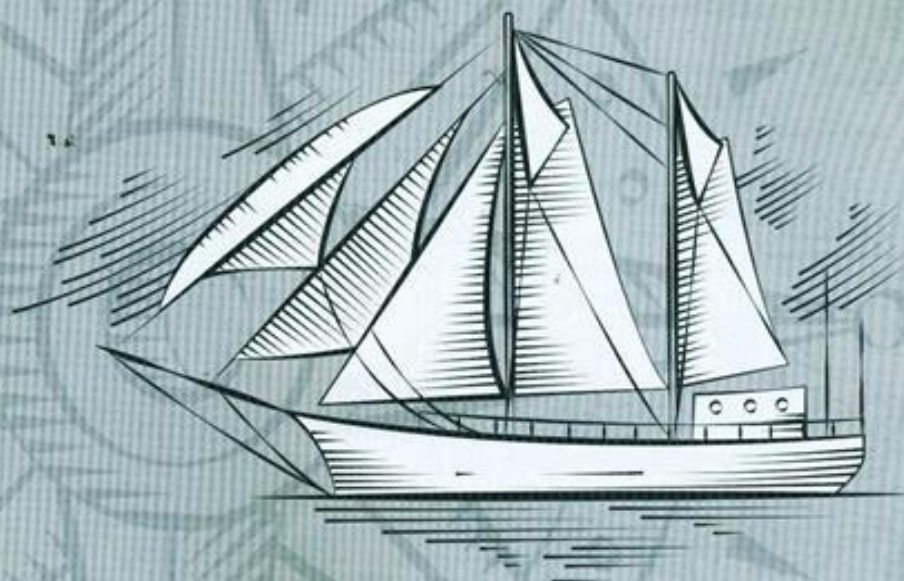
-Θαλασσογραφίες του λαϊκού ζωγράφου Διαμαντή Κέφη (1901-1976) στην ευρύτερη περιοχή του Ν. Μαγνησίας.

Βάσσα Παρασκευά 263

-Ένα τραγούδι, νεότερη δημιουργία μουσικού του δημοτικού τραγουδιού, για το πολύνεκρο ναυάγιο σπογγαλιευτικού σκάφους από το Τρίκερι στη νησίδα Γιούρα των Βορείων Σποράδων το 1957.

Χρήστος Γ. Καλαντζής..... 287

Ενότητα Δ':
Ορθοδοξία
& ναυτική παράδοση

**ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΑΡΙΑ.
ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΣ**

«Θαλάσσης “απεικονίσεις”
εν ήχω φωνής» - Η θάλασσα
και ο κόσμος της στην ορθόδοξη
υμνογραφία-και την
ψαλτική μελοποιία.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΔΕΛΟΥΚΑ

Ακτιδογραφήματα πλοίων,
μια προσέγγιση του
θέματος με αφορμή
τον Άγιο Νικόλαο στα
Κανάλια της Μαγνησίας.

ΕΝΟΤΗΤΑ Δ΄: Ορθοδοξία & ναυτική παράδοση

ΓΙΑΝΝΗΣ ΦΑΦΟΥΤΗΣ

Χαράγματα ιστιοφόρων και
κωπήλατων πλοίων στο ιερό
της Μονής Αγίου Νικολάου
Γαλατάκη βόρειας Εύβοιας.

«Θαλάσσης "απεικονίσεις" εν ήχω φωνής» - Η θάλασσα και ο κόσμος της στην ορθόδοξη υμνογραφία και την ψαλτική μελοποιία

Κωνσταντίνος Χαρίθ. Καραγκούνης

Επίκουρος Καθηγητής Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Μουσικής της Ανωτάτης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Αθηνών - Διευθυντής του Τομέα Ψαλτικής Τέχνης και Μουσικολογίας της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βόλου

Περίληψη

Η Αγία Γραφή και η ορθόδοξη υμνογραφία που εμπνέεται από αυτήν είναι πλήρεις αναφορών, γεγονότων και περιγραφών που σχετίζονται με τη θάλασσα και τον κόσμο της. Η βυζαντινή, μεταβυζαντινή και νεότερη Ψαλτική Τέχνη καλείται να "παριστά" διά του εκκλησιαστικού μέλους όσα η υμνογραφία εξυμνεί περί την θάλασσαν και περί "πάντων τῶν ἐν αὐτῇ", αναλαμβάνοντας όχι μόνο ρόλο υμνωδού αλλά και ...εικαστικού δημιουργού. Όταν, λοιπόν, η Ψαλτική "ζωγραφίζει" τη θάλασσα, οι ιεροψάλτες, ερμηνευτές των θείων μελών, καταδύονται στα απύθμενα βάθη της ιεράς μουσικής τέχνης.

Λέξεις-κλειδιά: υμνογραφία, ψαλτική τέχνη, βυζαντινή μελοποιία, θάλασσα, μουσική "απεικόνιση".

1. Εισαγωγή

Το παρόν συνέδριο, φαινομενικώς, δεν έχει κάποια συνάφεια με τη Βυζαντινή Εκκλησιαστική Μουσική. Εντούτοις, τα τελευταία χρόνια -μάλιστα, με πρωτοβουλία του Τομέα Ψαλτικής Τέχνης και Μουσικολογίας της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βόλου-έχει εγερθεί πολύ ζωηρό το ενδιαφέρον για διεπιστημονική προσέγγιση της Ψαλτικής Τέχνης, προκειμένου αυτή μεν να διερευνηθεί από κάθε δυνατή επιστημονική οπτική γωνία, οι δε λοιπές επιστήμες και τέχνες να παρακινηθούν να εξετάσουν το ενδεχόμενο η Ψαλτική Τέχνη και Επιστήμη να σταθεί αρωγός στα δικά τους επιστημονικά, ερευνητικά ή καλλιτεχνικά ενδιαφέροντα. Κάτι τέτοιο υλοποιήθηκε στα πλαίσια του 1ου Διεθνούς Διεπιστημονικού Μουσικολογικού Συνεδρίου, που διοργάνωσε το Ιούνιο του 2014 στο Βόλο, ο ΤΨΤΜ της ΑΘΣΒ, πάλι αναθερμάνθηκε με ιδιαίτερη επιτυχία κατά το 2ο Διεθνές Μουσικολογικό και Διεπιστημονικό Συνέδριο του Τομέα, το οποίο διοργανώθηκε τον Ιούνιο του 2016, στον Βόλο επίσης. Κατά συνέπεια, η αναφορά στην Ψαλτική, στο πλαίσιο του συνεδρίου για τη θάλασσα της «Μαγνήτων Κιβωτού», ας μη θεωρηθεί τελείως άσχετη, ούτε να χαρακτηριστεί η Ψαλτική ως το ταπεινό -αλλά ευχδες- φυτό «μαϊδανός», ο οποίος -ως γνωστόν- «πίνει με όλα τα φαγητά». Αντίθετα ας τη δούμε ως «άλας», το οποίο νοστιμίζει κάθε λατρευτικό, καλλιτεχνικό, εν προκειμένω και επιστημονικό «έδεσμα».

2. Κυρίως Μέρος

2.1 Η θάλασσα κι ο κόσμος της στην ορθόδοξη υμνογραφία

Η ορθόδοξη ελληνόφωνη υμνογραφία έχει όντως αναρίθμητες αναφορές στη θάλασσα και στον κόσμο της¹ όπως λέει ο ψαλμωδός: «τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ¹».

¹ Ψαλμός 145, στίχος 6, του β' Αντιφώνου της Ακολουθίας των Τυπικών.

Ενδεικτικώς:

-Ήδη στην αρχή της Γενέσεως η Αγία Γραφή βεβαιώνει ότι και η θάλασσα, συν τοις άλλοις, είναι δημιούργημα του Αγίου Τριαδικού Θεού². Μάλιστα, το Πανάγιον Αυτού Πνεύμα «επέφεροτο επάνω του ύδατος» και «επώαζε» την ζωή εντός του ύδατος, κατά τους ιερούς Πατέρες της Εκκλησίας.

-Η Έξοδος του Ισραήλ από την Αίγυπτο είναι συνυφασμένη απόλυτα με τον θαυματουργικό τρόπο διάβασης της Ερυθράς Θαλάσσης, γεγονός το οποίο «σημάδεψε» κυριολεκτικώς την πίστη και το θρησκευτικό βίωμα του Ισραήλ σε όλους τους αιώνες. [Προ 20ημέρου, περίπου, η εφημερίδα «Ημερησία» δημοσίευσε την επίσημη ανακοίνωση της επιστήμης της Βιβλικής Αρχαιολογίας, ότι επεσημάνθη στην Ερυθρά Θάλασσα ομαδικός υποθαλάσσιος σωρός (με ωμέγα) 5.000 περίπου σορών (με όμικρον), στο σημείο της ιστορούμενης διάβασης του Ισραήλ, από τα οποία πολλά ήδη ανεσύρθησαν και αποδεικνύουν ότι δεν πρόκειται περί φυσιολογικού θανάτου από ναυάγιο πλοίου...]³. Το γεγονός εμπλούτισε αφάνταστα τη βυζαντινή μυθογραφία, εφόσον αποτελεί κεντρικό θέμα της Α' Βιβλικής

² Γένεσις, Α, 1-2, 6-10: «*Εν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. 2 ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ ὁκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπέφεροτο ἐπάνω τοῦ ὕδατος... 6 Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνά μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. καὶ ἐγένετο οὕτως. 7 καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα, καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνά μέσον τοῦ ὕδατος, ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀναμέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος. 8 καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα οὐρανόν. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν, καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα δευτέρα. 9 Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὄψθῆτω ἡ ξηρά. καὶ ἐγένετο οὕτως. καὶ συνήχθη τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤφθη ἡ ξηρά. 10 καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὴν ξηρὰν γῆν καὶ τὰ συστήματα τῶν ὕδατων ἐκάλεσε θαλάσσης. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν.*»

³ Βλ. στον εξής σύνδεσμο της ηλεκτρονικής-διαδικτυακής έκδοσης της εφημερίδας «Ημερησία», <http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=26513&subid=2&pubid=113380242>, ο οποίος ελήφθη στις 16.09.2016, τη δημοσίευση άρθρου με τίτλο «**ΒΙΒΛΙΚΗ ΕΞΟΔΟΣ**». Βρέθηκαν λείψανα του αιγυπτιακού στρατού που πνίγηκε, όταν ο Μωυσής έδωσε εντολή να κλείσουν τα νερά της Ερυθράς Θάλασσας». Μεταφέρεται εδώ ένα απόσπασμα του άρθρου: «Μια ομάδα αρχαιολόγων ανακάλυψε ανθρώπινα οστά που φέρεται ότι ανήκουν στον μεγάλο αιγυπτιακό στρατό που πνίγηκε στην Ερυθρά Θάλασσα, όταν ο Μωυσής έδωσε εντολή να κλείσουν τα νερά για να σώσει τον λαό του. Υπολογίζεται ότι ανήκουν στον 14ο αιώνα π.Χ., και βρέθηκαν στον βυθό του κόλπου του Σουέζ, 1,5 χιλιόμετρο μακριά από τη σύγχρονη πόλη του Ras Ghariib, σύμφωνα με ανακοίνωση του Υπουργείου Αρχαιοτήτων της Αιγύπτου. Οι αρχαιολόγοι αναζητούσαν απομεινάρια αρχαίων πλοίων και αντικειμένων που σχετίζονται με την Εποχή του Λίθου και την Εποχή του Χαλκού στην περιοχή της Ερυθράς Θάλασσας, όταν βρέθηκαν μπροστά από μια γιγαντιαία μάζα ανθρώπινων οστών. Οι επιστήμονες, με επικεφαλής τον καθηγητή Αμπντέλ Μωάμεθ Γκάντερ σε συνεργασία με τη Σχολή Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου του Καΐρου, έχουν ήδη ανακτήσει περισσότερους από 400 διαφορετικούς σκελετούς, καθώς και εκατοντάδες όπλα και κομμάτια της πανοπλίας, τα ερείπια των δύο πολεμικών αρμάτων τα οποία βρέσκονταν διάσπαρτα σε μια έκταση περίπου 200 τετραγωνικών μέτρων. Οι αρχές εκτιμούν ότι στην περιοχή βρέσκονται τα λείψανα περισσότερων από 5.000 ανθρώπων, γεγονός που υποδηλώνει ότι πρόκειται για ένα μεγάλο τμήμα στρατού που έχασε τη ζωή του στην περιοχή. Πολλές ενδείξεις οδήγησαν τον καθηγητή Γκάντερ στο συμπέρασμα ότι τα λείψανα θα μπορούσαν να συνδεθούν με το περίφημο επεισόδιο της Βιβλικής Εξόδου...».

Ωδής και, κατ' επέκταση, όλων των Α' Ωδών του ποιητικού είδους των Κανόνων⁴.

- Το βιβλίο των Ψαλμών γέμει από αναφορές στη θάλασσα, από τις οποίες αξίζει να γίνει υπενθύμιση στον μεγαλειώδη στίχο του Προοιμιακού Ψαλμού του Εσπερινού⁵: «25 Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος, ἐκεῖ ἔρπετά, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων· 26 ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύονται, δράκων οὗτος, ὃν ἔπλασας ἐμπαίζειν αὐτῆ.»

- Ακόμη, από την Παλαιά Διαθήκη, μπορεί να γίνει αναφορά στην φυγή με πλοίο εις Θαρσίς του Προφήτου Ιωνά και στην τριήμερη περιπέτειά του στην κοιλία του κήτους. Και αυτό το γεγονός εμπλούτισε υπέροχα την υμνογραφία των βυζαντινών και μεταβυζαντινών Κανόνων, εφόσον αποτελεί κεντρικό θέμα της Στ' Ωδής αυτών σε συσχετισμό με τη Στ' Βιβλική Ωδή της Παλαιάς Διαθήκης⁶.

- Στην Καινή Διαθήκη η επίγεια δράση του Ιησού Χριστού έχει ως αφετηρία της έναν ποταμό, τον Ιορδάνη, τα ρείθρα του οποίου καθαγιάζει με τη Βάπτισή Του, ενώ διά των υδάτων αυτού καθαγιάζονται τα ύδατα όλης της κτίσεως - υγρά ύδατα, στερεά ύδατα και αέρια ύδατα. Αυτός ο Ιορδάνης και τα καθαγιασμένα ρείθρα του, εξυμνούνται, προσωποποιούνται και μακαρίζονται στην ορθόδοξη υμνογραφία των Θεοφανείων μαζί με τον Τίμιο Πρόδρομο, τον Βαπτιστή Ιωάννη⁷.

- Στην Καινή Διαθήκη επίσης, μεγάλο μέρος του επιγείου βίου του Ιησού και των μαθητών Του είναι συνυφασμένο με μια λίμνη, τη θάλασσα της Τιβεριάδος, πλάι στην οποία ο Θεάνθρωπος περιπάτησε, επέλεξε τους αγίου Αποστόλους, εκήρυξε, εθαυματούργησε, συνέφαγε με τους μαθητές Του⁸, θάλασσα, επίσης, επί της οποίας περιπάτησε την επιφάνεια, θάλασσα την οποία επέπληξε, προκειμένου να ηρεμήσει, εκείνη, δε, υπάκουσε απόλυτα στο θέλημά Του⁹, αναγνωρίζοντας ότι Αυτός είναι ο Κύριος πάσης της φύσεως, φυσικά και της θαλάσσης. Η Τιβεριάδα, η

⁴ Ενδεικτικώς μόνον· «Θαλάσσης τὸ Ἐρυθραῖον πέλαγος ἀβρόχοις ἴκνεσιν ὁ παλαιὸς πεζεύσας Τοραήλ...», Ειρμός της Α' Ωδής του αναστασίμου Κανόνος του Δ' ἤχου.

⁵ Ψαλμὸς 103, στίχοι 25-26, του β' Αντιφώνου της Ακολουθίας των Τυπικῶν.

⁶ Ενδεικτικώς, πάλι· «... ὡς ὁ Ἰωνᾶς, Χριστέ, βοῶ σοι, ἐκ θανατηφόρου με βυθοῦ ἀνάγαγε.» Ειρμός της Στ' Ωδής του πεζοῦ Κανόνος της Πεντηκοστής σε ἤχο Βαρυῦ.

⁷ Στο γ' τροπάριο των Αποστίχων του Εσπερινού των Θεοφανείων (ένα από το πάμπολλα, που θα μπορούσαν να επλεγούν) διαβάζουμε: «Σήμερον τοῦ οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιητῆς παραγίνεται σαρκὶ ἐν Ἰορδάνη, βάπτισμα αἰτῶν ὁ ἀναμάρτητος, ἵνα καθάρῃ τὸν κόσμον ἀπὸ τῆς πλάνης τοῦ ἐχθροῦ, καὶ βαπτίζεται ὑπὸ δούλου ὁ Δεσπότης τῶν ἀπάντων καὶ καθαρισμὸν δι' ὕδατος τῷ γένοι τῶν ἀνθρώπων δωρεῖται...».

⁸ Ὅλα αὐτὰ δηλώνονται συνοπτικῶς μὲν, αριστοτεχνικῶς δε στο Γ Εωθινὸ Εξαποστειλᾶριο, ποίημα του Βυζαντινοῦ αυτοκράτορος Κωνσταντίνου Η' του Πορφυρογεννήτου: «Τιβεριάδος θάλασσα, σὺν παισὶ Ζεβεδαίου, Ναθαναὴλ τῷ Πέτρῳ τε, σὺν δυοῖν ἄλλοις πάλαι, καὶ Θωμᾶν εἶχε πρὸς ἄγραν (οἱ μαθητές)· οἱ Χριστοῦ τῆ προστάξει ἐν δεξιοῖς χαλάσαντες, πλῆθος εἴλκον ἰχθύων (ἡ θαυματουργία), ὃν Πέτρος γνοὺς (ἡ ἀποκάλυψη - ἀναγνώριση), πρὸν αὐτὸν ἐνήχετο, οἷς τὸ τρίτον, φανείς, καὶ ἄρτον ἔδειξε, καὶ ἰχθὺν ἐπ' ἀνθρώπων (το κοινὸ πρόγευμα)».

⁹ Βλ. σχετικῶς Ματθ. ιδ', 22-33 καὶ Ματθ. η', 23-27, ἀντιστοίχως.

θάλασσα της Γαλιλαίας, έχει τιμηθεί εξαιρετικά από την εκκλησιαστική υμνογραφία.

- Στην Καινή Διαθήκη, πάλι, είναι μοναδική η περιγραφή στο βιβλίο των Πράξεων των Αποστόλων του θαλάσσιου ταξιδιού προς τη Ρώμη του δέσμιου Αποστόλου Παύλου και του ναυαγίου του στη Μάλτα, όπου δίνονται πολύτιμες λεπτομέρειες για είδη πλοίων, πλοιοκίτες, ναυάρχους, πληρώματα και φόρτους καραβιών, καιρικά φαινόμενα, θαλάσσιες διαδρομές, λιμάνια, τεχνικές πλεύσεων ή αποφυγής ναυαγίων και άλλα εντυπωσιακά, κορυφαία ανάμεσα στα όμοια είδη της παγκόσμιας λογοτεχνίας¹⁰. Με εντυπωσιακό τρόπο πέρασαν οι διηγήσεις αυτές και στην υμνογραφία της εορτής του Αποστόλου Παύλου¹¹ και, βεβαίως, αδιάκοπα ανά τους αιώνες ενδόθησαν το σπουδαίο βυζαντινό και μεταβυζαντινό εκκλησιαστικό μέλος, και συνεχώς ενδύονται αυτό ως τις ημέρες μας.

- Από την άλλη πλευρά, η «μεγάλη πόρνη» της Αποκαλύψεως στην Καινή Διαθήκη είναι «καθημένη επί υδάτων πολλών»¹², ενώ από την άβυσσο της θάλασσας θα αναδυθεί τελικώς το «θηρίον», σύμφωνα με το ιερό βιβλίο¹³.

- Ακολουθώντας στο βιβλίο των Πράξεων των Αποστόλων, στα ορθόδοξα Συναξάρια, είναι η θάλασσα η οποία αγιάζεται από σειπτά λείψανα μαρτύρων της πίστεως, εξαιτίας των διωγμών τους από Ρωμαίους ειδωλολάτρες, Βυζαντινούς Παραβάτες και Εικονοκλάστες, Οθωμανούς στα νεότερα χρόνια και κάθε είδος μισαλλόδοξους φονείς, ακόμη και συγχρόνους των ημερών μας. Ζώντες μάρτυρες κερδίζουν στεφάνους Δόξης σε λέμβους ή πλοίαρια προορισμένα να βυθισθούν αύτανδρα¹⁴, και τίμια λείψανα καταβυθίζονται από τους τυράννους σε σάκου με λίθους, προκειμένου να μην τύχουν της δέουσας τιμής από τους επιζώντες αδελφούς χριστιανούς. Αμέτρητοι ύμνοι έχουν ποιηθεί για την τιμή και εξύμνηση όλων

¹⁰ Βλ. στις Πράξεις τα κεφάλαια κζ' - κη'.

¹¹ «Τα κατὰ πόλιν δεσμά καὶ τὰς θλίψεις σου, τίς διηγήσεται, ἔνδοξε Ἀπόστολε Παῦλε; τοὺς κόπους, τοὺς μόχθους, τὰς ἀγρυπνίας, τὰς ἐν λιμῶ καὶ δίψει κακοπαθείας, τὰς ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι, τὴν σαργάνην... τὸν βυθόν, τὰ ναύγια;...» (β' τροπάριο των Αποστίχων του Εσπερινού της ΚΘ' Ιουνίου).

¹² «1 Καὶ ἦλθεν εἰς ἐκ τῶν ἐπτὰ ἀγγέλων τῶν ἔχόντων τὰς ἐπτὰ φιάλας, καὶ ἔλαλσε μετ' ἐμοῦ λέγων· Δεῦρο, δεῖξω σοὶ τὸ κρῖμα τῆς πόρνης τῆς μεγάλης τῆς καθημένης ἐπὶ υδάτων πολλῶν, 2 μεθ' ἧς ἐπόρνευσαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ ἐμεθύσθησαν οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἐκ τοῦ οἴνου τῆς πορνείας... 15 Καὶ λέγει μοι· Τὰ ὕδατα ἃ εἶδες, οὗ ἡ πόρνη κάθηται, λαοὶ καὶ ὄχλοι εἰσὶ καὶ ἔθνη καὶ γλώσσαι.» Ἀποκάλυψις, ιζ', 1-2, 15.

¹³ «3 ...Καὶ ἀπήνεγκέ με εἰς ἔρημον ἐν πνεύματι, καὶ εἶδον γυναῖκα καθημένην ἐπὶ τὸ θηρίον τὸ κόκκινον, γέμον ὀνόματα βλασφημίας, ἔχον κεφαλὰς ἐπτὰ καὶ κέρατα δέκα... 6 ...καὶ ἐθαύμασα ἰδὼν αὐτὴν θαῦμα μέγα. 7 Καὶ εἶπέ μοι ὁ ἄγγελος· Διατί ἐθαύμασας; ἐγὼ ἐρῶ σοὶ τὸ μυστήριον τῆς γυναίκος καὶ τοῦ θηρίου τοῦ βαστάζοντος αὐτήν, τοῦ ἔχοντος τὰς ἐπτὰ κεφαλὰς καὶ τὰ δέκα κέρατα. 8 Τὸ θηρίον ὃ εἶδες, ἦν καὶ οὐκ ἔστι, καὶ μέλλει ἀναβαίνειν ἐκ τῆς ἀβύσσου καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγειν...» Ἀποκάλυψις, ιζ', 3, 6-8.

¹⁴ «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ Σεπτεμβρίου κζ' μηνὴ τῶν ἁγίων δεκαπέντε Μαρτύρων, οἱ ἐν πλοίῳ κατὰ θάλασσαν ἐμβληθέντες, τοῦ πλοίου τρυπηθέντες, ἀπενίγησαν. Ὁ τριπλοπεντάριθμος ἀθλητῶν στόλος // καὶ πνυθμένας κατήρε μέχρι ποντίου.» Βλ. Ἁγίου Νικοδήμου του Ἁγιορείτου, Συναξαριστῆς των δώδεκα μηνῶν, τόμος Πρώτος, Σεπτέμβριος - Οκτώβριος, Θεσσαλονίκη 19933, σελ. 232.

αυτών των μαρτύρων¹⁵ και, ως είμαστε βέβαιοι, θα συνεχίσουν να συντίθενται για τους νεομάρτυρες του Χριστιανισμού.

- Υπάρχει, όμως, η περίπτωση των Αγίων που σχετίζονται έμμεσα με τη θάλασσα, την ευλογούν και προστατεύουν τους εργάτες και ταξιδιώτες της, όπως ο προστάτης της πόλεως του Βόλου, ο πανάγιος ιεράρχης Νικόλαος¹⁶ ή - η επιλογή είναι τυχαία - ο άγιος ιερομάρτυς Φωκάς εκ Σινώπης ο θαυματουργός (η μνήμη του εορτάζεται στις 23 Ιουλίου και η άθλησή του στις 22 Σεπτεμβρίου), για τον οποίο ο άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης δηλώνει στον Συναξαριστή του: «Πολλά δέ θαύματα και μετά τὸν θάνατόν του ἔκαμεν ὁ τρισόλβιος, καὶ εἰς τοὺς ἐν θαλάσῃ κινδυνεύοντας, συμπλέων με αὐτοὺς καὶ διασώζων εἰς τοὺς λιμένας τὰ πλοιά των.»¹⁷

2.2 «Θαλάσσης "απεικονίσεις" εν ήχω φωνής»

- Η θάλασσα κι ο κόσμος της στην εκκλησιαστική ψαλτική μελοποιία

Ο πρότιτλος «Θαλάσσης "απεικονίσεις" εν ήχω φωνής» παρουσιάζει έναν περιέργο συσχετισμό: «απεικόνιση με ήχο», μάλιστα, με ήχο φωνής' δεύτερος περιέργος συσχετισμός αυτός.

Θα αναρωτηθεί κανείς: Υπάρχει απεικόνιση μέσω του ήχου; Ή αντιστρόφως' μπορεί ο ήχος, φυσικός ή μουσικός, να απεικονίζει κάτι; Στην Ευρωπαϊκή Μουσική, με τη δυνατότητα χρήσεως ποικίλων και πολυαριθμών μουσικών οργάνων, κάθε μεγέθους και λογής ηχοχρώματος ή τονικού ύψους, θα μπορούσε εύκολα κάποιος να ισχυριστεί ότι η μίμηση ήχων και η δημιουργία φανταστικών εικόνων της φύσεως είναι εφικτή έως και εύκολη υπόθεση. Πολύ εύκολα, επί παραδείγματι, μπορούν τα Ευρωπαϊκά κρουστά όργανα κλασικής ορχήστρας να μιμηθούν ήχους ανέμων ή παφλασμούς κυμάτων ή φλοίσβους γαληνής θαλάσσης. Το ίδιο και στην Ελληνική Παραδοσιακή Μουσική, από την οποία θα αναφερθεί ως μοναδικό παράδειγμα το εξαιρετο μουσικό είδος του Σκάρου με βιολί και κλαρίνο, όπου τα φυσήματα στο πνευστό και οι παλμοί των χορδών του εγχόρδου μιμούνται άριστα τους ήχους της φύσεως. Το δε σαντούρι και το κανονάκι, ή άλλα λαϊκά όργανα, είναι σε θέση να μιμηθούν και ήχους του θαλασσίου περιβάλλοντος.

Όμως, μπορεί η φωνή να μιμηθεί τη θάλασσα και τον κόσμο της; Η φωνή του ανθρώπου είναι το τελειότερο μουσικό όργανο' όργανο κατασκευασμένο από τον Κύριο και στολισμένο με ποικίλες αρετές και τάλαντα (όπως γλυκύτητα, ευλυγισία, τονική έκταση κ.ά.), δωρεές χαρισμένες από το Πανάγιο Πνεύμα διά του ιερού μυστηρίου του Χρίσματος. Γι' αυτό, οι Πατέρες της Εκκλησίας όρισαν αποκλειστικώς και μόνο φωνητική να είναι η λατρευτική μουσική του χριστιανισμού, επιταγή την οποία με δέος και προσοχή τηρεί η Ορθόδοξος Εκκλησία. Ως τέλειο όργανο, λοιπόν, η ανθρώπινη φωνή, μπορεί να μιμείται και να αναπαράγει κάθε φυσικό ή

¹⁵ «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ Σεπτεμβρίου β' ἡ Αγία Μάρτυς Παρθαγάπη ἐν τῇ θαλάσῃ τελειούται.» Βλ. Λαγγή Ματθαίου πρ. Επισκόπου Οινόης, *Μέγας Συναξαριστής της Ορθόδοξου Εκκλησίας. Μην Σεπτέμβριος, τόμος Θ', σελ. 91, ὅπου καὶ τὸ συνοδεύον δίστιχο: «Θνήσκες θαλάσσης ἔνδον, ὦ Παρθαγάπη, // καὶ δωρεῶν θαλάσσαν εὐρίσκες ἄνω.»*

¹⁶ *Το Συναξάρι αὐτοῦ βλ., ὁ.π., Λαγγή Ματθαίου, Μέγας Συναξαριστής... Μην Δεκέμβριος, τόμος ΙΒ'.*

¹⁷ *Αγίου Νικοδήμου, Συναξαριστής, ὁ.π., σελ. 185.*

τεχνικό ήχο, μάλιστα με εξαιρετικά μεγάλη επιτυχία. Μέσα, όμως, στην ορθόδοξη θεία λατρεία έχουν θέση μόνον έλλογοι ήχοι. Η ιερά Ψαλμωδία ενδύει μόνον τα πνευματέμφορα κείμενα των ύμνων και των λειτουργικών ευχών με ένα ειδικό μέλος, στο οποίο δεν έχει θέση κανένα «ά-λογο» στοιχείο. Γι' αυτό, άλλωστε, η Ορθόδοξη λατρεία χαρακτηρίζεται ως «λογική» λατρεία.

Τότε, πως μπορεί να ισχυρίζεται κανείς ότι η εκκλησιαστική Ψαλτική Τέχνη, που είναι αποκλειστικώς φωνητική μουσική, έχει τη δυνατότητα να μιμείται -μάλιστα να απεικονίζει- τη θάλασσα και τον κόσμο της; Μήπως είναι υπερβολή; Μάλλον όχι, αλλά πρέπει να διευκρινισθεί ότι στη βυζαντινή, μεταβυζαντινή και νεότερη ψαλτική παράδοση -αιώνες τώρα δηλαδή-, καταβάλλεται προσπάθεια να μελοποιείται ο κάθε ύμνος «κατ' έννοιαν» (είναι ένας, ας πούμε, τεχνικός όρος: «το μελοποιείν κατ' έννοιαν»). Έτσι, λέξεις, όπως λύπη, θλίψις, πένθος, θάνατος, διάβολος, αμαρτία, κακία και άλλες όμοιες με αυτές, «χρωματίζονται» με «σκοτεινούς» θρηνητικούς ήχους: λέξεις, όπως χαρά, ευφροσύνη, λαμπρότητα, πανήγυρις, Ανάστασις, Ανάληψις ή και ολόκληρες φράσεις που εμπεριέχουν αυτές, «χρωματίζονται» με «φωτεινούς» ενθουσιώδεις ήχους. Μάλιστα, η σύγχρονη βυζαντινή σημειογραφία, συν τοις άλλοις, μεταχειρίζεται και μία κατηγορία σημάδιων, που ονομάζονται «Χρόες», με ό,τι και αν σημαίνει αυτό. Με αυτές τις δυνατότητες ως τέχνη η Ψαλτική μπορεί να «χρωματίσει» με ήχους και τη θάλασσα και τον κόσμο της.

Πώς, όμως, γίνεται αυτό; Πρέπει να σημειωθεί, ότι η «απεικόνιση» της θαλάσσης στην ψαλτική μελοποιία δε γίνεται με μίμηση ήχων, αλλά με την κίνηση του μέλους. Πιο συγκεκριμένα:

- Λέξεις, όπως ποταμός, νάματα, ρείθρα, Ιορδάνης, αήρ, άνεμος, κύμα/κύματα, τρικυμία, καταγίς, δύνη, θύελλα, κλύδων και τα όμοια, μελοποιούνται συνήθως με μουσικές φράσεις, οι οποίες παράγουν έναν/κάποιον **στροβιλισμό** του μέλους: εάν τα κύματα, όμως, είναι πελώρια, τότε το μέλος, εκτός του ότι μπορεί να στροβιλίζεται, αίρεται και σε **υψηλές φωνητικές περιοχές**, ενώ, παράλληλα, μπορεί να γίνεται **τραχύ και σκληρό**, για να περιγράψει τη βιαιότητα του φαινομένου.

- Λέξεις, όπως βυθός, άβυσσος, χάος, ναυάγιον, καταποντισμός και άλλες όμοιες, παράγωγα ρήματα ή σύνθετα επίθετα αυτών, καθώς επίσης φράσεις, όπως τάφος θαλάσσιος, αβυσοτόκος, βάθη θαλάσσης, κοιλία του κήτους ή, ακόμη, πλάσματα, όπως ο δράκων της θαλάσσης, μελοποιούνται, συνήθως, με μουσικές φράσεις, οι οποίες κατέρχονται σε **χαμηλές τονικότητες**, συνηθέστατα δε με χρήση των λεγομένων «**χρωματικών**» **κλιμάκων** της βυζαντινής οκτωηχίας.

Θα ακολουθήσουν μερικά, ενδεικτικά πάντως, παραδείγματα μέλους, τα οποία θα μας αποδώσει ο αγαπητός μαθητής και φέρελπις Ιεροψάλτης εκ Ζαγοράς Πηλίου, Νικόλαος Λάσκος.

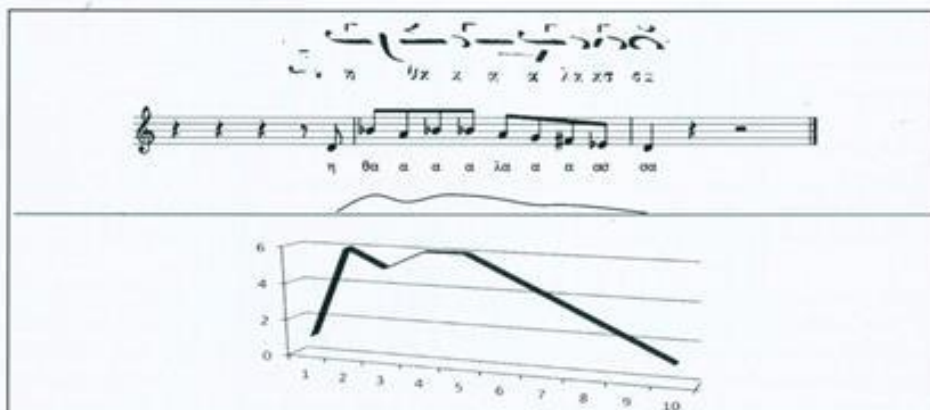
2.3 Ηχητικά και οπτικά παραδείγματα

Ακολουθώς, θα παραυεθούν τα παραδείγματα ως εξής: Πρώτα, το απόσπασμα του εκκλησιαστικού μουσικού κειμένου, αμέσως, η μεταγραφή του στη Δυτική σημειογραφία του 5γράμμου, ακολούθως, μία γραμμική παράσταση της κίνησης του μέλους, όπως

προκύπτει από το ανεβοκατάβασμα των φωνών στο 5γραμμο, και, τέλος, η κυματομορφή της μελωδίας σε σύστημα συντεταγμένων αξόνων.

ι. Παράδειγμα μελοποίησης της λέξης θάλασσα με παραστατικό κυματισμό του μέλους: Τι είναι εκείνο που περιγράφει τη θάλασσα; Η αέναη κίνησή της. Μια κίνηση προς τα μπρος, ένα κύμα προς την ακτή, μικρή υποχώρηση και πάλι άλλο καταφθάνει αναπηδώντας, ώσπου να αποσυρθούν όλα πίσω απ' όπου ξεκίνησαν. Τι άλλο, λοιπόν, παρά μια ρεαλιστική απεικόνιση είναι η επόμενη μουσική φράση, με την οποία ενδύεται μουσικώς η λέξη θάλασσα στη μελοποίηση¹⁸ του τροπαρίου «Σήμεραν ή ψαλμική προφητεία, πέρας λαβείν έπείγεται' ή θάλασσα γάρ φησίν, είδε καί έφυγεν...», προεορτίου Ιδιομέλου των Μεγάλων Ωρών των Θεοφανείων (συγκεκριμένα της Στ' Ωρας) σε ήχο Πλάγιο του Β'. Πρόκειται για μία πολύ σύντομη φράση, αλλά τόσο χαρακτηριστική, ώστε συχνά χρησιμοποιείται στην μεταβυζαντινή μελοποιία, όταν στον προς μελοποίηση ύμνο σημειώνεται η λέξη θάλασσα.

Εικόνα 1. «Σήμεραν ή ψαλμική προφητεία, πέρας λαβείν έπείγεται, ή θάλασσα ...». Β' Ιδιόμελο της Ακολουθίας της Στ' Μεγάλης Ωρας των Θεοφανείων. Μεταγραφή του μέλους σε 5γραμμο, η εξ αυτού προκύπτουσα γραμμική ημάραση και η κυματομορφή του σε σύστημα συντεταγμένων αξόνων¹⁹.

¹⁸ Η μελοποίηση ελήφθη από τη μουσική έκδοση του σπουδαίου μουσικοδιδασκάλου και μελοουργού Νικολάου Γεωργίου Πρωτοψάλτου Σμύρνης (συνεργεία και δαπάνη τού υιού αυτού Αντωνίου Νικολαΐδου), Δοξαστάριον τού όλου ένιαιτου, περιέχον τὰ Δοξαστικά τών τε έορταζομένων και μη έορταζομένων Αγίων μετά τών Ιδιομέλων τών Δεσποτικών και Θεομητορικών έορτών και τινων Αγίων μετά τών άπολυτικών αυτών και άλλων τινών, τόμος Β', Σμύρνη 1879, σελ. 25.

¹⁹ Όπου, στον κάθετο άξονα οι αριθμοί μαρτυρούν τους φθόγγους της κλίμακος της συγκεκριμένης μουσικής φράσης (0 = Νη/Do, 1 = Πα/Re, 2 = Βου/Μι, 3 = Γα/Fa, 4 = Δι/Sol, 5 = Κε/La, 6 = Ζω/Si, 7 = Νη'/Do'), στον δε κάθετο άξονα οι αριθμοί μαρτυρούν το πλήθος των μουσικών φθόγγων της εν λόγω φράσεως, όπως εξελίσσονται, χωρίς, όμως, να αποτυπώνεται η χρονική διάρκεια αυτών.

ii. Η επόμενη μουσική εικόνα, που προσπαθεί να περιγράψει τη θάλασσα, μιμείται -θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς- όχι το ξέσπασμα του κύματος στην ακτή, όπως η προηγούμενη, αλλά τον κυματισμό «στ' ανοικτά», όπου ο όγκος των θαλασσιών υδάτων μια γιγαντώνεται και φουσκώνει έως επάνω και μια βυθίζεται και χάνεται στα βαθιά, πριν εκ νέου ορθωθεί στο επόμενο κύμα. Η μουσική φράση προέρχεται από τον Ειρμό «Ο θειότατος προετύπωσε πάλαι Μωσής έν Έρυθρῃ θαλάσση...» της Α' Ωδής του Κανόνος της Κυριακής της Σταυροπροσκυνήσεως, τη Μ.Τεσσαρακοστή, σε ήχο Πρώτο, όπως είναι μελοποιημένος ως Καταβασία σε αργοσύντομο μέλος του Ειρμολογίου από τον κορυφαίο μεταβυζαντινό μελουργό Πέτρο Πελοποννήσιο, Λαμπαδάριο της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας (+ 1788)²⁰

Εικόνα 2. «Ο θειότατος προετύπωσε πάλαι Μωσής έν Έρυθρῃ θαλάσση...». Ειρμός της Α' Ωδής του Κανόνος της Κυριακής της Σταυροπροσκυνήσεως. Μεταγραφή του μέλους στο 5γραμμο, η εξ αυτού προκύπτουσα γραμμική παράσταση και η κυματομορφή του σε σύστημα συντεταγμένων αξόνων.

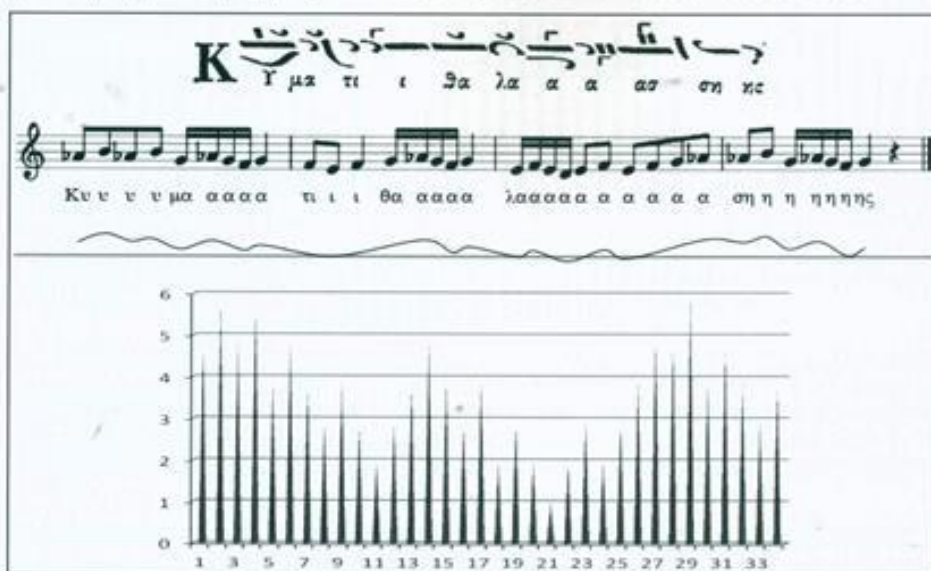
iii. Παράδειγμα μελοποιήσεως της λέξεως θάλασσα σε συνδυασμό με τη λέξη κύμα: Ο Ειρμός «Κύματι θαλάσσης...»²¹ της Α' Ωδής του Κανόνος του Όρθρου της Μ. Παρασκευής, ποίημα της περιφήμου υμνογράφου Κασσιανής, μελοποιημένος ως Καταβασία σε αργοσύντομο Ειρμολογικό μέλος Μαλακού Χρωματικού Πλαγίου του

²⁰ Η μελοποίηση ελήφθη από τη μουσική έκδοση του Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, *Ειρμολόγιον τών Καταβασιών Πέτρου τού Πελοποννησίου μετά τού συντόμου Ειρμολογίου Πέτρου Πρωτοφάλτου τού Βυζαντίου*, Κωνσταντινούπολις 1825, σελ. 23.

²¹ Η μελοποίηση ελήφθη από το *Ειρμολόγιον του Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος*, ό.π., σελ. 184.

Β' ήχου από τον Πέτρο Πελοποννήσιο, δεν είναι τίποτε άλλο παρά η πλέον εύστοχη μουσική παράσταση της κυματοειδούς κινήσεως των θαλασσιών υδάτων. Ιδού²²:

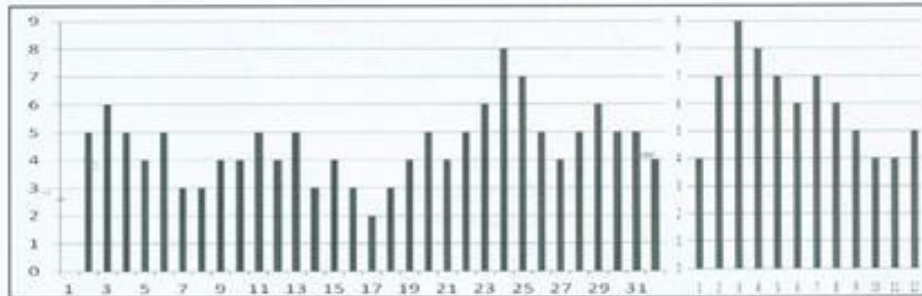
Εικόνα 3. «Ο θεϊότατος προετύπωσε πάλαι Μωσής ἐν Ἐρυθρῇ θαλάσῃ...». Ειρμός της Α' Ωδῆς του Κανόνος της Κυριακῆς της Σταυροπροσκυνήσεως. Μεταγραφή του μέλους στο 5γραμμο, η ἐξ αὐτοῦ προκύπτουσα γραμμική παράσταση και η κυματομορφή του σε σύστημα συντεταγμένων αξόνων.

iv. Ἄλλο χαρακτηριστό παράδειγμα μελοποιήσεως της λέξεως κύμα: Στον Ειρμό «Ἔσωσε λαὸν θαυματοργῶν Δεσπότης» της Α' Ωδῆς του Ιαμβικού Κανόνος του Ὁρθρου των Χριστουγέννων, ο οποίος αποτελεί ποίημα του κορυφαίου θεολόγου και απaráμιλλου υμνογράφου Ἰωάννου μοναχοῦ του Δαμασκηνοῦ, σε ἦχο Πρώτο, στη φράση «ὕγρὸν θαλάσσης κύμα χερσῶσας πάλαι». Πρόκειται για Καταβασία σε αργοῦσντομο Ειρμολογικό μέλος υπό Πέτρου Πελοποννησίου²³.

²² Η μεταγραφή στο 5γραμμο πραγματοποιείται χωρίς, φυσικά, τη δυνατότητα ακριβούς καταγραφῆς των διαστηματικῶν ιδιαιτεροτήτων της κλίμακος του Μαλακοῦ Χρωματικῆ Πλαγίου του Β' ἦχου του τροπαρίου, ὅμως, γίνεται προσπάθεια να καταγραφοῦν αναλυτικῶς ὅλες οι ποικιλιατικῆς αναλύσεις εκφράσεως, τις οποίες ὡς «κυματομορφές» πραγματοποιεῖ η φωνή των ψαλτῶν σε κάθε φθόγγο.

²³ Βλ. Ειρμολόγιον, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ὁ.π., σελ. 10.

Εικόνα 5. «Ὡς ὕδατα θαλάσσης, φιλόνηρωπε, τοῖς κύμασι τοῦ βίου κειμάζομαι...». Εἰρμός Στ' Ὠδῆς του Κανόνος της Μεσοπεντηκοστής. Μεταγραφή του μέλους στο 5γραμμο, η ἐξ αὐτοῦ προκύπτουσα γραμμική παράσταση και η κυματομορφή του σε σύστημα συντεταγμένων αξόνων.

νι. Παράδειγμα μελοποιήσεως όπου η θάλασσα αναφέρεται όχι πλέον απλώς «κυματούμενη», αλλά φοβερή, τρομερή, κυματούμενη μετά σάλου.: Στον Εἰρμό της Α' Ὠδῆς του Ιαμβικού Κανόνος των Θεοφανείων, «Στίβει θαλάσσης κυματούμενον σάλον...» σε ἦχο Μαλακό Χρωματικό Δεύτερο, ποίημα Ἰωάννου του Δαμασκηνού, στο αργουσόντομο Εἰρμολογικό μέλος των Καταβασίων ὑπὸ του Λαμπαδαρίου της Μ.Χ.Ε. Πέτρου Πελοποννησίου²⁵.

Εικόνα 6. «Στίβει θαλάσσης κυματούμενον σάλον...». Εἰρμός της Α' Ὠδῆς του Ιαμβικού Κανόνος των Θεοφανείων. Μεταγραφή του μέλους στο 5γραμμο, η ἐξ αὐτοῦ προκύπτουσα γραμμική παράσταση και η κυματομορφή του σε σύστημα συντεταγμένων αξόνων.

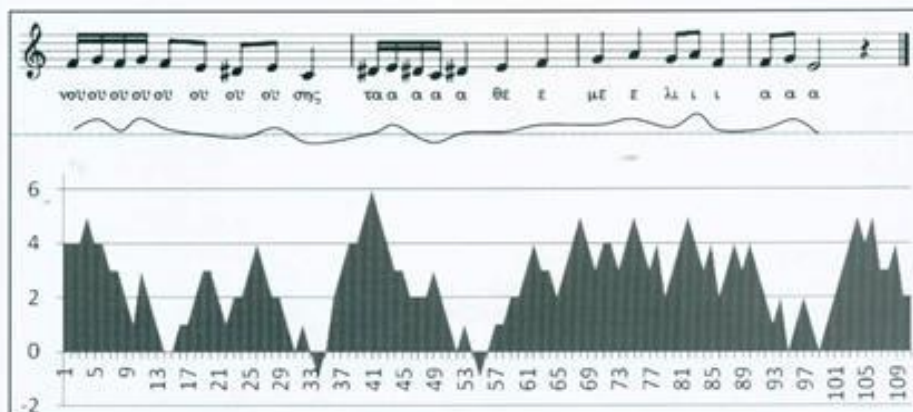
²⁵ Βλ. Εἰρμολόγιον, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ὁ.π., σελ. 42.

vii. Παράδειγμα μελοποίησης σύνθετης φράσεως με αναφορές στην άβυσσο και τις πηγές της άβυσσου, στην κυμαίνουσα θάλασσα, αλλά και στα θεμέλια της θαλάσσης: Πρόκειται για τον πολύ ενδιαφέροντα για το θέμα Ειρμό της Α' Ωδής του Κανόνος της Κυριακής των Βαΐων, σε ήχο Τέταρτο λέγετο, ποίημα άλλου σπουδαίου βυζαντινού υμνογράφου, του Κοσμά Μελωδού, επισκόπου Μαΐουμά. Το τμήμα του ποιητικού κειμένου που μας αφορά εδώ έχει ως ακολούθως: «*Ἦφθησαν αἱ πηγαὶ τῆς ἀβύσσου νοτίδος ἄμοιροι καὶ ἀνεκαλύφθη θαλάσσης κυμαίνουσας τὰ θεμέλια...*». Στην προκειμένη περίπτωση, έχει πολύ ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς πώς ο Πέτρος Πελοποννήσιος μελοποιεί²⁶ τις λέξεις άβυσσος και θεμέλια -διασώζοντας, ίσως, παλαιότερη του ΙΗ' αιώνας μελοποιητική παράδοση-, τονίζοντας σε κατιούσα κίνηση, καταβιβάζοντας μεθοδικά το μέλος, έως ότου, βαθμίδα - βαθμίδα, φθάσει στις χαμηλότερες φωνητικές περιοχές, που επιτρέπει το διαστηματικό σύστημα του Τετάρτου λεγέτου ήχου. Έτσι, ενδύει τις λέξεις με «μουσικές εικόνες», βοηθώντας τον ακροατή να φανταστεί τα απύθμενα βάθη της άβυσσαλέας θαλάσσης, η οποία κατεβρόχθισε -η άπληστη τον άπληστο- τον Φαραώ και το πλήθος της στρατιάς αυτού, ενώ ελάχιστα πριν είχε επιτρέψει, «*νοτίδος άμοιρη*», τον περιούσιο λαό του Κυρίου, τον Ισραήλ, να διαβεί «*αβρόχοις ποσί*» τα φοβερά θεμέλιά της και να σωθεί.

The image shows a musical score for a hymn. It consists of three systems of music, each with a vocal line and a corresponding Greek text line. The first system starts with a large Omega symbol (Ω) and the text: «*ὦ φθῆ η η η σα α α σν αι πη γαι αι τη κς α κ*». The second system continues with: «*θυ υ υσ σε ν νο τι δος α μοι οροι ἦ και αι α νε*». The third system continues with: «*κα λυ φθη θα λα σση ης κυ μαι αι νε ν σης τα θε*». The fourth system continues with: «*με λ τ α α ἦ τῆ κα ται αι γε ε δει νε ε εν*». The fifth system continues with: «*σσυ ού νο ο ο ο ο τι ι δος α α α μοι οι ροι οι και αι αι α α α α γς κα*». The sixth system continues with: «*λυ υ φθη θα α λα α α α σση η η η η η ης κυ μαι αι αι α α α*».

²⁶ Βλ. Εἰρμολόγιον, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ὁ.π., σελ. 83.

Εικόνα 7. «Ώφθησαν αἱ πηγαὶ τῆς ἀβύσσου νοτίδος ἄμοιροι καὶ ἀνεκαλύφθη θαλάσσης κυμαινούσης τὰ θεμέλια...». Εἰρμός τῆς Α' Ὠδῆς τοῦ Κανόνος τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων. Μεταγραφή τοῦ μέλους στο 5γραμμο, οἱ ἐξ αὐτῆς προκύπτουσες γραμμικὲς παραστάσεις καὶ ἡ κυματομορφή τοῦ μέλους σε σύστημα συντεταγμένων αξόνων²⁷.

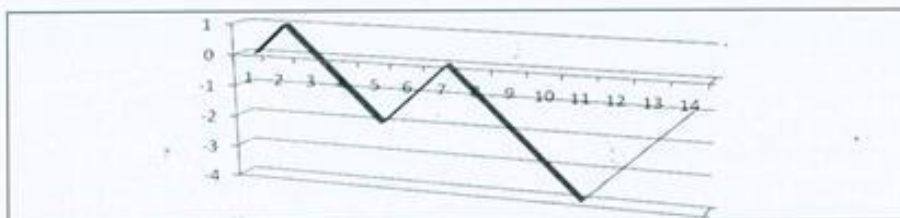
viii. Χαρακτηριστὸ παράδειγμα μελοποιήσεως τῆς φράσεως «πόντω ἐκάλυψε»: Πρόκειται γιὰ τὸν Εἰρμό τῆς Α' Ὠδῆς τοῦ Πεζοῦ Κανόνος τοῦ Ὁρθροῦ τῆς Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστής, ποῦ εἶναι ποίημα τοῦ ὑμνογράφου Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ. Ἡ ἐν λόγω μελοποίηση σε ἦχο Βαρὺ τοῦ Μαλακοῦ Διατόνου με βάση τὸν φθόγγο Ζω / Σι κάτω τοῦ Do (χαμηλὸ Ζω ἢ Ζω τῆς Μέσης κλίμακος) σε ἀργοσύντομο Εἰρμολογικὸ μέλος εἶναι, ἐπίσης, τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου²⁸. Εἰδώ εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς τάσεως γιὰ κατ' ἔννοιαν μελοποίηση τῶν ὕμνων ἡ μελικὴ μεταχείριση τῶν λέξεων «πόντω ἐκάλυψε». Ὁ μεν «πόντος» εἶναι τονισμένος χαμηλά, περὶ τῆς βάσης τοῦ ἤχου, ὅμως στὴ λέξη «ἐκάλυψε» τὸ μέλος κατέρχεται ἀκόμη χαμηλότερα, μάλιστα σε φωνητικὴ περιοχὴ ὅπου σπανιότατα ἀναπτύσσονται τὰ βυζαντινὰ φωνητικὰ μέλη, στὸν φθόγγο Γα τῆς υπάτης κλίμακος (κάτω, χαμηλὸς Γα / Fa κάτω τοῦ Do), ὡς νὰ ἐπιδιώκει ὁ μελουργὸς νὰ ἐγγίσει τὰ ἀπύθμενα βάθη τῆς θαλάσσης, ἐκεῖ ὅπου βυθίστηκε ὁ Φαραὼ «σὺν ἄρμασι».

²⁷ Βλ. στὸ σύστημα τῶν συντεταγμένων τὴν κίνηση τοῦ μέλους στὶς κάτω τῆς τονικότητος τοῦ Δ' ἤχου περιοχές, ὅπου οἱ ἀπολήξεις τῶν λέξεων «ἀβύσσου» καὶ «κυμαινούσης», προ τῆς ἀνοδικῆς κινήσεως τοῦ μέλους προκειμένου νὰ καταλήξει στὴ λέξη θεμέλια. Ἀλλὰ ἐδῶ εἶναι καὶ ἡ θεμελιώδης βάση τοῦ ἤχου.

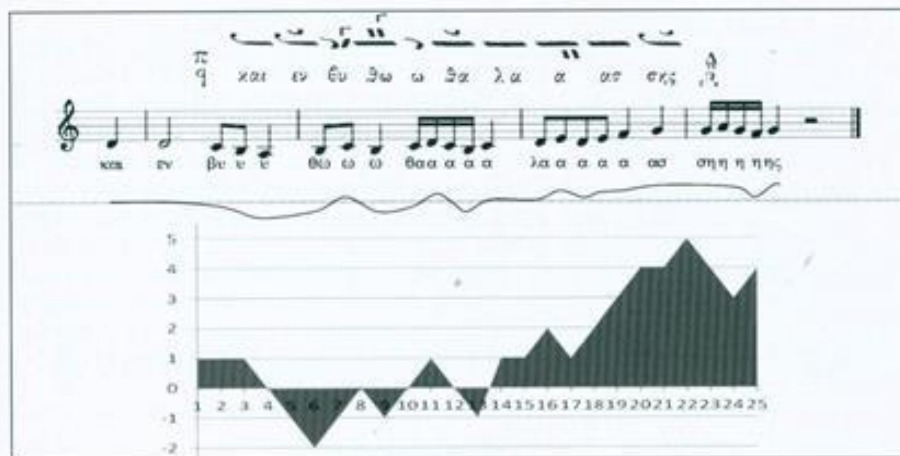
²⁸ Βλ. Εἰρμολόγιον, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ὁ.π., σελ. 113.

Εικόνα 8. «Πόντω ἐκάλυψε Φαραώ σὺν ἄρμασι...». Ειρμός της Α' Ωδῆς του Πεζού Κανόνος της Πεντηκοστῆς. Μεταγραφή του μέλους σε 5 γραμμο, η ἐξ αὐτοῦ προκύπτουσα γραμμική παράσταση και η κυματομορφή του σε σύστημα συντεταγμένων αξόνων.

ix. Παράδειγμα μελοποιήσεως της φράσεως «ἐν βυθῷ θαλάσσης»: Στον Ειρμό της Α' Ωδῆς του Κανόνος της εορτῆς του Θωμά «Ἄσωμεν πάντες λαοί...» σε ἦχο Πρώτο, ο Πέτρος Πελοποννήσιος²⁹ μελοποιεῖ τη φράση «ἐν βυθῷ» καταβιβάζοντας το μέλος ἐνα 4τράχορδο κάτω της τονικότητος Πα / Re του ἦχου (ὡς τον φθόγγο κάτω Ke / La κάτω του Do), ἐνῶ τη λέξη «θαλάσσης» αναβιβάζει κυματοειδῶς ὡς την κορυφή του θεμελιώδους 4χόρδου, στον Δι / Sol' μια εικόνα πραγματικῆς «φουσκοθαλασσιάς».

Εικόνα 9. «...καὶ ἐν βυθῷ θαλάσσης...». Ειρμός της Α' Ωδῆς του Κανόνος της Κυριακῆς του Θωμά. Μεταγραφή του μέλους σε 5 γραμμο, η ἐξ αὐτοῦ προκύπτουσα γραμμική παράσταση και η κυματομορφή του σε σύστημα συντεταγμένων αξόνων.

x. Ἄλλο παράδειγμα με τη λέξη βυθός: Ειρμός Α' Ωδῆς του Πεζού Κανόνος των Θεοφανείων «**Βυθοῦ** γεκάλυψε πυθμένα...» σε ἦχο Δεύτερο Σκληροῦ Χρωματικῆς γένους, ποιητῆς ο Κοσμάς Μελωδός, μελουργός πάλι ο Πέτρος Πελοποννήσιος³⁰. Το μέλος στη λέξη «βυθοῦ» περιφέρεται γύρω ἀπὸ τη βάση του ἦχου σε χαμηλή, δηλαδή, φωνητικῆ περιοχή και, ἐπιπλέον, κατέρχεται δύο φωνές κάτω της βάσεως του ἦχου στη μεσότητά αὐτοῦ, ἐνῶ σχετικῶς ἀμέσως ἐπιστρέφει ἀνοδικῶς και κυματοειδῶς στην ἀρχικῆ τονικότητα.

²⁹ Βλ. Εἰρμολόγιον, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ὁ.π., σελ. 35.

³⁰ Βλ. Εἰρμολόγιον, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ὁ.π., σελ. 41.

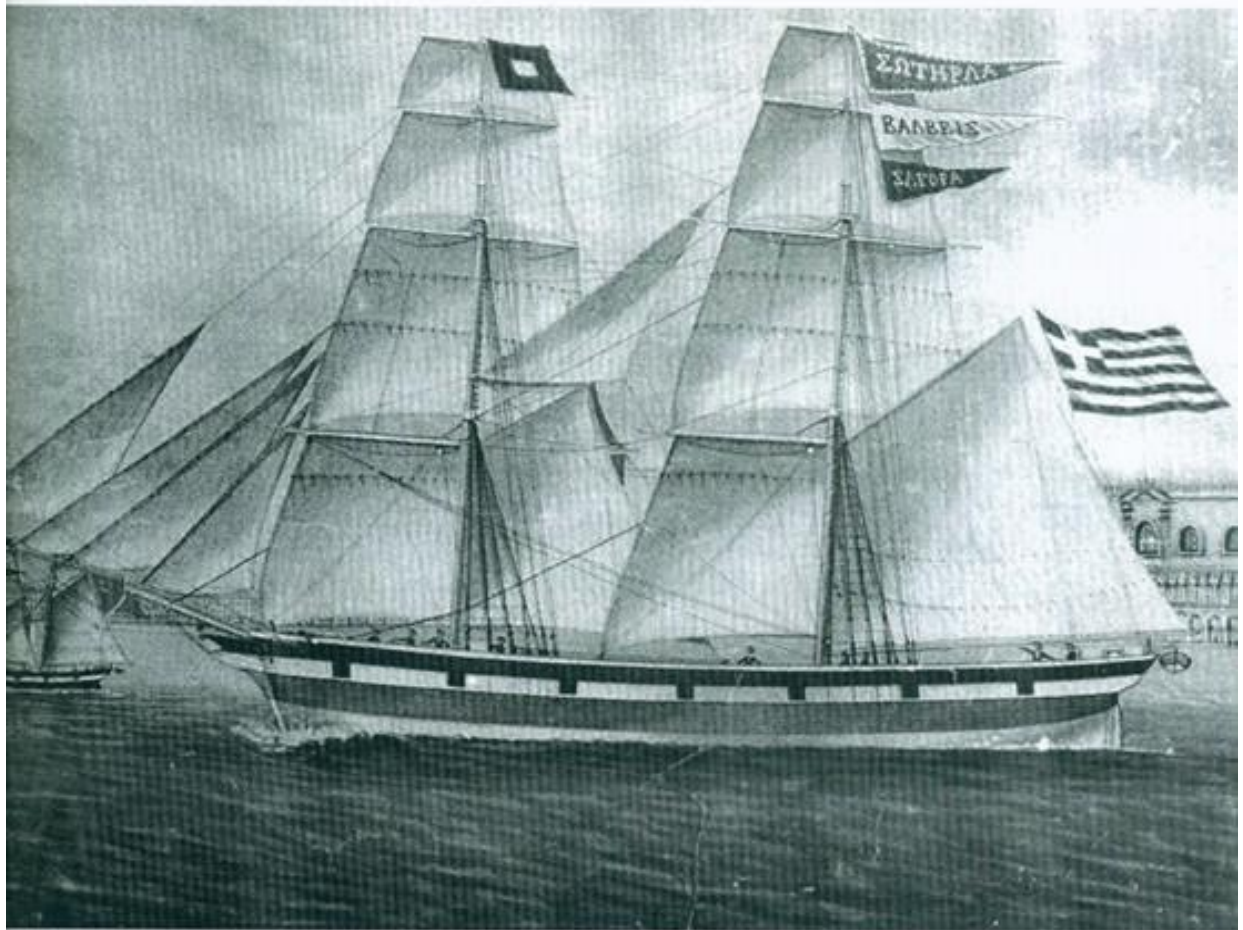
Εικόνα 10. «Βυθού νεκάλυψε πνθμένα...». Ειρμός της Α' Ωδής του Πεζού Κανόνος των Θεοφανείων. Μεταγραφή του μέλους σε 5γραμμο, η εξ αυτού προκύπτουσα γραμμική παράσταση και η κυματομορφή του σε σύστημα συντεταγμένων αξόνων.

χι. Παράδειγμα χρωματικής πτώσεως του μέλους προς παραστατικό τονισμό της λέξεως «δράκων»: Στο Δοξαστικό Ιδιόμελο τροπάριο των Κεκραγαρίων του Εσπερινού των Θεοφανείων «Υπέκλινας κάραν τῷ Προδρόμῳ» σε ήχο αργοσύντομο Σιτιχηρικό Δεύτερο³¹, στην εναρκτήρια φράση το μέλος ξεκινά στη φυσική τονικότητα του ήχου με βάση τον φθόγγο Δι / Sol και κινείται περί αυτήν. Όμως, στην αμέσως επόμενη φράση, «συνέθλασας κάρας τῶν δρακόντων», για να "απεικονίσει" ο μελωδουργός το υποχθόνιο των δρακόντων κατεβάζει το μέλος κατά ένα 5χορδο χαμηλότερα (μία καθαρή 5η της Δυτικής μουσικής), μάλιστα χρησιμοποιώντας τη χαρακτηριστικού σκληρού ακούσματος κλίμακα του Σκληρού Χρωματικού Γένους.

Εικόνα 11. «Υπέκλινας κάραν τῷ Προδρόμῳ, συνέθλασας κάρας τῶν δρακόντων». Δοξαστικό Ιδιόμελο των Κεκραγαρίων του Εσπερινού των Θεοφανείων. Η μεταγραφή του μέλους στο 5γραμμο, η εξ αυτού προκύπτουσα γραμμική παράσταση και η κυματομορφή του σε σύστημα συντεταγμένων αξόνων.

³¹ Βλ. Νικολάου Πρωτοφάλλου Σμύρνης, *Δοξαστάριον τοῦ ὄλου ἑνιαυτοῦ...*, ὁ.π., σελ. 35.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΣΕ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΜΑΡΙΑΣ ΓΚΑΣΟΥΚΑ
ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΠΑΝΙΑΡΗ ΜΕ ΤΙΤΛΟ:
«Ο ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΝΑΥΤΙΚΗ
ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ» ΕΚΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ
ΙΟΥΝΙΟ ΤΟΥ 2017 ΣΤΙΣ ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ
ΠΑΛΜΟΣ ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΗΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ ΣΕ 500 ΑΝΤΙΤΥΠΑ.

Σειρά: Λαϊκός Πολιτισμός & Τοπική Ιστορία
Διεύθυνση: Δρ Αλέξανδρος Γ. Καπανιάρης

Εκδοτική Δημητριάδος

Από την εκδοτική σειρά
"Λαϊκός Πολιτισμός & Τοπική
Ιστορία" έχουν κυκλοφορήσει
τρεις σχετικές εκδόσεις με
τον πολιτισμό της θάλασσας
που αφορούν τη Μαγνησία.

-Μάγνητες και ο πολιτισμός
της θάλασσας, Φωτογραφικές
αποτυπώσεις της ναυτιλίας
στη Μαγνησία
(ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ) (2014),
επιμ. Αλ. Καπανιάρης &
Ν. Τσούκας, Βόλος: Εκδοτική
Δημητριάδος,
ISBN: 978-618-80811-4-7.

-Καπανιάρης, Α., Τσούκας, Ν.
(2015). Ήρθαν τα Καράβια τα
Ζαγοριανά, Όψεις και μνήμες
της ναυτιλίας και του
εμπορίου στο Ανατολικό
Πήλιο (1600-1960) -
ΚΕΡΑΜΙΔΙ (ΚΑΜΑΡΙ)
Π. ΜΙΤΣΕΛΑ - ΠΟΥΡΙ
ΖΑΓΟΡΑ (ΧΟΡΕΥΤΟ)
ΝΤΑΜΟΥΧΑΡΗ
- ΑΗ ΓΙΑΝΝΗΣ
[προφορικές μαρτυρίες,
καταγραφές, εικαστικές
αποτυπώσεις, φωτογραφίες
και τεκμήρια], Βόλος:
Εκδοτική Δημητριάδος,
ISBN: 978-618-80811-3-0.

-Καφενταράκης, Γ. (2015).
Αλιείς και Αλιεία στη
Μαγνησία. Βόλος:
Εκδοτική Δημητριάδος,
ISBN: 978-618-82128-2-4.

Ο συλλογικός τόμος «Ο λαϊκός πολιτισμός και η ναυτική παράδοση του Αιγαίου» περιλαμβάνει τις εισηγήσεις του Πανελληνίου Συνέδριου, με τίτλο: «Μάγνητες και ο πολιτισμός της θάλασσας», που διοργανώθηκε στις 4-5 Δεκεμβρίου 2015 στο Βόλο από την Ακαδημία Λαϊκού Πολιτισμού & Τοπικής Ιστορίας της «Μαγνήτων Κιβωτού» της Ιεράς Μητρόπολης Δημητριάδος & Αλμυρού, το Τμήμα Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου και την Ομάδα Εργασίας για την Προστασία και την Ανάδειξη των Παραδοσιακών Σκαφών και της Ξυλοναυπηγικής Τέχνης του Ελληνικού Χώρου του Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού. Οι θεματικές του συλλογικού τόμου είναι: α) η Πολιτιστική Κληρονομιά, β) η Ναυπηγική Τέχνη, γ) η Εκπαίδευση, οι Τέχνες & οι Νέες Τεχνολογίες, δ) η Ορθοδοξία & η Ναυτική Παράδοση, ε) ο Λαϊκός Πολιτισμός και η Ναυτική Παράδοση.

Ο συλλογικός τόμος καλύπτει μια σειρά ζητημάτων που σχετίζονται με τη ναυπηγική, τη ξυλοναυπηγική τέχνη, τη διαχείριση της ελληνικής ναυτικής κληρονομιάς και παράδοσης από μουσειακούς οργανισμούς, τις λαϊκές τέχνες και τεχνικές, το λαϊκό τραγούδι, τη λαϊκή ζωγραφική, την άυλη πολιτιστική κληρονομιά, τα εκπαιδευτικά προγράμματα που έχουν σαν στόχο τη διδασκαλία ενοτήτων του λαϊκού πολιτισμού και της ναυτικής παράδοσης και, τέλος, τη ναυτική και ναυπηγική πολιτιστική κληρονομιά.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ
ΛΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
& ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

Σειρά: Λαϊκός Πολιτισμός & Τοπική Ιστορία
Διεύθυνση: Δρ. Αλέξανδρος Γ. Καπανιάρης

Εκδοτική Δημητριάδος

Με την υποστήριξη:

Οργανισμός Λιμένος Βόλου

ISBN 978-618-82650-4-2

9 786188 265042